

Interculturele Praatwijzer

Plus
Opvoeding

Handleiding

Handleiding Interculturele Praatwijzer OpvoedingPlus

© Copyright 2011 Expertisecentrum William Schrikker

Inhoud en tekst	Lidwien Schulten	lschulten@wsg.nu
Vormgeving	Nico den Dulk	www.spelpartners.nl
Lithografie en pre-press	Jan Harm Lieftinck	www.djeeks.nl
Vertalingen	Taalcentrum-VU, Amsterdam	
Fotografie fotoboekje	Peter Smith	www.petersmith.nl
Stockfoto's	Photos.com, Thinkstock, iStockphoto, Shutterstock	

De ontwikkeling van de Interculturele Praatwijzer OpvoedingPlus is mogelijk gemaakt met de financiële steun van ZonMw, in het kader van het programma 'Diversiteit in het Jeugdbeleid' en de fondsen SPZ en Pier de Boer

Niets van deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, verspreid of voor trainingsdoeleinden worden aangewend zonder schriftelijke toestemming van de ontwikkelaar www.wsgexpertisecentrum.nl

1e uitgave, november 2011

2e uitgave, juni 2012

Wilt u meer weten over de Interculturele Praatwijzer OpvoedingPlus of een extra exemplaar bestellen dan kunt u contact opnemen met faitali@wsg.nu

Expertisecentrum
William Schrikker

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Een sleutel tot vertrouwen	10
Wie we zijn	11
Samen sterker	16
Kinderrechten	24
Wegwijzer hulpverlening jeugd	26
Woordzoeker	30
Hulpkaarten	32
Fotoboekje 'Bij de Kinderrechter'	36
Nawoord	38

Voorwoord

Stelt u zich eens voor dat u in Nederland geboren bent, de taal prima spreekt en kunt lezen en schrijven. Wanneer u te maken krijgt met zorgen rondom de gezondheid, opvoeding, ontwikkeling of gedrag van uw kind krijgt u met verschillende instanties en deskundigen te maken. U merkt dat het nog niet meevalt te begrijpen wat deze precies doen en u hoort ineens een heleboel termen en begrippen die u onbekend zijn. U bent blij dat u om uitleg kunt vragen, want het lijkt soms wel of er in een compleet vreemde taal met u gesproken wordt. U vindt het belangrijk zelf invloed te hebben op de geboden hulp. Het is immers uw kind, uw gezin waar het om gaat.

Stelt u zich nu eens voor dat u níét in Nederland geboren bent en de taal niet of maar beperkt spreekt en verstaat. Misschien dat u ook in uw land van herkomst niet in de gelegenheid was uw eigen taal te leren lezen en schrijven. Wanneer u te maken met vragen of zorgen rondom de opvoeding, gezondheid, ontwikkeling of gedrag van uw kind, krijgt u in Nederland met verschillende instanties en deskundigen te maken. U merkt dat het erg ingewikkeld is te begrijpen wat deze precies doen. U hoort voortdurend termen en begrippen die u onbekend zijn. Het valt niet mee om uitleg te vragen en elkaar goed te begrijpen. Dit maakt het moeilijk invloed uit te oefenen op de geboden hulp, terwijl het uw kind, uw familie is waar het om gaat. Het maakt dat u zich regelmatig onmachtig voelt en soms ook wantrouwend of boos.

De grootste succesfactoren voor een goede communicatie met onze cliënten liggen in werkelijk contact maken; een relatie tot stand brengen van mens tot mens; in het tonen van oprechte belangstelling voor wie de ander is, inclusief culturele, persoonlijke, en intellectuele bagage. In goed luisteren. Van daaruit kan samen worden bekeken wat nodig en mogelijk is als antwoord op de vraag, zodat het met het kind en ouders beter gaat.

De visuele en meertalige hulpmiddelen in de Interculturele Praatwijzer OpvoedingPlus zijn ontwikkeld om de aansluiting tussen hulpverleners en cliënten met een niet-westerse culturele achtergrond te ondersteunen.

Dit is zowel in het belang van cliënten als van de betrokken hulpverleners. Elkaar begrijpen is immers een eerste vereiste om drempels tussen mensen te slechten en de basis te leggen voor effectieve hulpverlening. Het is tevens een voorwaarde voor participatie en het kunnen behouden van zoveel mogelijk eigen regie van de cliënt.

In een aantal onderdelen van deze map wordt specifiek én geïntegreerd aandacht besteed aan kinderen met een beperking en de vragen of zorgen van hun ouders. U komt hen in het gebruikte beeldmateriaal overal tegen; gewoon tussen alle andere kinderen die recht hebben op positief opvoeden en opgroeien.

Deze handleiding is geen vervanging van een training om uw interculturele sensitiviteit en vaardigheden te helpen vergroten. Wel wordt achtergrondinformatie gegeven die de basis heeft gevormd voor de ontwikkeling van dit project. Daarbij zijn voor zover mogelijk bronnen vermeld.

Wij hopen dat de Interculturele Praatwijzer OpvoedingPlus voor u een nuttig hulpmiddel zal zijn. Zonder alle participanten¹ was het niet mogelijk geweest deze map te ontwikkelen. Onze dank daarvoor!

Namens alle medewerkers aan dit project,

Lidwien Schulten

¹ Alle participanten worden genoemd in het Nawoord

Introductie

Nederland kent sinds een groot aantal jaren een bevolking met uiteenlopende culturele achtergronden, religies en tradities. De meeste mensen vinden hun plek in de samenleving. Dan betekent diversiteit een verrijking. Dit geldt echter niet voor iedereen en altijd. Een deel van de (niet-westerse) migranten² ervaart ernstige en minder ernstige problemen.

Ook in de Jeugdzorg is dit te merken. Zo'n 30 procent van de cliënten heeft een van oorsprong niet-westerse culturele achtergrond. In de jeugdbescherming is dit ongeveer 40 procent. Hoe zwaarder de hulp, hoe hoger het percentage is de algemene tendens. Veel ouders en jeugdigen uit de 1e en 2e generatie niet-westerse migrantengroepen zijn nog steeds slecht bekend met de jeugdzorg. Zij hebben er een negatief beeld van en weinig vertrouwen in het aanbod. Een soortgelijk beeld zien we waar het gaat om de drempels die deze cliënten ervaren bij het doen van een beroep op ondersteuning en zorg voor mensen met een beperking. Door de overheid en betrokken organisaties is de afgelopen jaren al veel geïnvesteerd in het slechten van die drempels.

Steeds duidelijker wordt dat dit niet van zelf gaat. Ook met een gedeeltelijk, qua culturele achtergrond, meer divers samengesteld bestand van professionals. Uit landelijke onderzoeken naar de vraag en het aanbod van ondersteuning en hulp aan gezinnen met een niet-westerse achtergrond en reguliere organisaties blijkt stevast een afstand tussen beiden. Het Ministerie van Jeugd & Gezin en het Ministerie van Wonen, Wijken en Integratie hebben om die reden in 2008 het programma 'Diversiteit in het Jeugdbeleid' geïnitieerd.

Wanneer de stap naar noodzakelijke hulp en zorg eenmaal is gezet, is het van doorslaggevend belang dat de communicatie tussen cliënten en hulpverleners goed verloopt. Dat blijkt niet eenvoudig. De kunst om een balans te vinden tussen de eigen expertise van professionals en organisatie en de vragen en behoeften van cliënten vergt al het nodige als het gaat om van oorsprong Nederlandse cliënten. In het werken met cliënten met een niet-westerse achtergrond lijkt dit proces op nog meer problemen te stuiten. Het betekent dat we als professionals sensitiviteit moeten kunnen opbrengen voor overeenkomsten en verschillen tussen cliënten naar sociaal milieu, intelligentieniveau, gender, leeftijd en naar etnisch-culturele herkomst.

De cliënt heeft vaak een professional nodig om de 'behoefte achter de vraag' te duiden en een passend aanbod te doen. We kunnen ons als hulpverleners daarbij niet meer baseren op één algemeen aanvaard wereldbeeld, één culturele identiteit en daarbij passende waarden en normen. Voor zover dat overigens al het geval was. Immers ook in de van oorsprong 'Nederlandse cultuur' lopen scheidingslijnen (met bijbehorende subculturen) met name op basis van opleidingsniveau en sociaaleconomische status, al zijn we ons daarvan vaak minder bewust.

In het beter aansluiten bij cliënten, met een van die van onszelf verschillende culturele achtergrond, ervaren veel van ons echter een grotere mate van 'handelingsverlegenheid'. We zullen dus, naast het streven naar diversiteit in personeel, aanvullende competenties moeten ontwikkelen. Daarnaast kan gebruik maken van aangepaste (visuele) hulpmiddelen bij het gesprek een ondersteunende functie vervullen.

² *We gebruiken hier bewust niet het in onze ogen te algemene begrip 'Allochtonen'.*

Dat visuele ondersteuning helpt bij het duidelijk maken wat wordt bedoeld, is in onze maatschappij al zo geïntegreerd dat we het vaak niet eens meer opmerken. We herkennen en gebruiken allemaal op de computer het icoontje voor de printer en het raadplegen van email. We gebruiken app 's op onze telefoon. We kennen de pictogrammen voor nooduitgang, brandtrap, een toilet en verkeersborden. Zonder woorden ordenen en verduidelijken afbeeldingen voor ons een hoop informatie. Zij helpen ons de weg te vinden en wijzen ons op geldende regels.

Wie regelmatig de krant leest en op televisie naar het journaal, verkiezingsuitslagen of het weerbericht kijkt, is volkomen gewend dat tekst met afbeeldingen wordt ondersteund. We zien daardoor in een oogopslag wat in de begeleidende tekst wordt uitgelegd. We voelen ons hierdoor niet behandeld als 'dom', eerder opgelucht omdat we beter grip hebben op ingewikkelde informatie.

Hulpverleners zijn over het algemeen een talig volkje. We praten veel en we praten goed, maar ook nogal eens te ingewikkeld. Visuele ondersteuning van het gesprek met cliënten is nog geen vanzelfsprekend onderdeel van onze gebruikte methodieken en werkwijzen. Het stuit nog weleens op ongemak. 'Voelen cliënten zich wel serieus genomen wanneer ik hiermee aankom?'. 'Het kost meer tijd en voorbereiding en die heb ik niet'.

Voor professionals werkzaam bij de William Schrikker Groep is de keuze voor visuele ondersteuning van de communicatie niet vrijblijvend. We werken dagelijks met jeugdigen en/of ouders met een (verstandelijke) beperking die in ernstige opvoedingsnood verkeren. Onze cliënten hebben diverse culturele achtergronden en taalvaardigheid. Het hoort bij ons specialisme vaardigheden te ontwikkelen in aangepaste communicatie en die in te zetten. Eigen creatieve oplossingen van medewerkers vanuit verschillende bronnen zijn, in samenwerking met het Expertisecentrum, in de afgelopen jaren geprofessionaliseerd en toegespitst op verschillende doelgroepen en hun problematiek.

Misschien hebt u behoefte aan een training³ in het gebruik. Daarnaast is het echter een kwestie van er mee aan de slag gaan en ervaring opdoen. Door er mee te werken ontdekt u vast nog meer toepassingen dan in deze handleiding kan worden uitgelegd.

³ U kunt hiervoor contact opnemen met www.wsgexpertisecentrum.nl

Doel

De Interculturele Praatwijzer OpvoedingPlus is een hulpmiddel bij het gesprek met cliënten met een niet westerse culturele achtergrond die de Nederlandse taal onvoldoende beheersen. Het heeft tot doel de aansluiting tussen hulpverleners en cliënten te verbeteren.

Voor wie

Consulenten, gezinsbegeleiders, hulpverleners, gezinsvoogden, zorgverleners e.a.⁴ die ouders en kinderen/jongeren ondersteunen bij zorgen over de gezondheid, opvoeding, ontwikkeling of gedrag.

Waarom

Voor mensen die de Nederlandse taal niet goed beheersen, is visuele ondersteuning nuttig om te kunnen begrijpen wat wordt bedoeld én om te kunnen participeren. Uit onderzoek en ervaring weten we dat dit goed werkt. Dit geldt des te meer wanneer bij de jeugdige of ouders sprake is van een (licht) verstandelijke beperking. Voor mensen die de Nederlandse taal niet of slecht verstaan is deze ondersteuning geen vervanging van een tolk. Het is wel een aanvulling. Meertalige informatie in begrijpelijke taal is daarnaast een hulpmiddel wanneer cliënten kunnen meelesen. Bij het gebruik maken van een tolk kan het behulpzaam zijn uw vraag of informatie goed over te brengen.

Onderdelen

De map bevat zowel visuele als meertalige hulpmiddelen.

- Handleiding met uitleg en toepassingsmogelijkheden
- Wie we zijn, in de vorm van een wereldkaart
- Samen sterker, in de vorm van een bolletjesschema
- Kinderrechten, in begrijpelijke taal
- Wegwijzer hulpverlening, schematisch weergegeven
- 50 Hulpkaarten, visueel en meertalig
- 4 tweetalige Woordzoekers
- 1 Fotoboekje 'Bij de Kinderrechter'

Zelf toe te voegen

- Plakmemo's in verschillende formaten en kleuren
- Uw visitekaartjes
- Pen, stiften en papier
- Meertalige folder(s) over het aanbod en werkwijze van de organisatie
- Eventueel een doosje of etui voor selectie hulpkaarten

Let op!

De volgorde van de uitleg is geen volgorde voor gebruik. U kiest zelf wanneer u een hulpmiddel kunt inzetten. Waar mogelijk worden wel aanwijzingen gegeven.

⁴ Ter vereenvoudiging gebruiken we hierna veelal de term hulpverleners

Een sleutel tot vertrouwen

De grootste succesfactoren voor een goede communicatie met onze cliënten liggen in werkelijk contact maken; een relatie tot stand brengen van mens tot mens; in het tonen van oprechte belangstelling voor wie de ander is, inclusief culturele, persoonlijke, en intellectuele bagage.

In goed luisteren. Van daaruit kan samen worden bekeken wat nodig en mogelijk is als antwoord op de vraag, zodat het met het kind en ouders beter gaat.

Doel

Het onderdeel 'Wie we zijn', in de vorm van een wereldkaart, is bedoeld om het contact maken en het opbouwen van een relatie te ondersteunen. Het kan tevens worden gebruikt om de bestaande relatie te verbeteren of te verdiepen. Het nodigt uit tot wederkerigheid en het stellen van contextuele vragen. 'Luisteren naar het verhaal van de cliënt' maar ook 'Vragen naar wat de cliënt van u zou willen weten'; het zoeken naar overeenkomsten en verschillen.

Gebruik

'Wie we zijn' kan zowel worden gebruikt met ouders en andere betrokken familieleden als met jeugdigen vanaf circa 10 jaar. Apart van elkaar en gezamenlijk.

Wanneer inzetten?

'Wie we zijn' kan op verschillende momenten worden ingezet.

Kennismaken

In de fase van kennismaken, ontmoeten, is het van belang elkaar te leren kennen. U bent benieuwd wie de ander is. U wilt graag wat eerste informatie over de culturele en persoonlijke (migratie) geschiedenis van uw cliënt. U begrijpt dat de ander ook iets wil weten over wie u bent, zodat er een vorm van bekendheid met elkaar en vertrouwen kan ontstaan. Een eerste basis om daarna met elkaar in gesprek te komen over onderwerpen als opvoedingsvragen, gedragsproblemen, en/of een beperking en noodzakelijke hulp.

Verkennend en verdiepend

U wilt meer informatie krijgen over de migratie- en familiegeschiedenis. U wilt inzicht krijgen in hoe uw cliënt verschillen en overeenkomsten tussen waarden, normen en handelen o.a.

op het gebied van opvoeden in het land van herkomst (of dat van hun familie) en in Nederland ervaren. U vraagt zich af 'wat en wie' daarin voor cliënten bepalend zijn. Of u wilt met cliënten praten over waar zij hun toekomst zien.

Verstoringen of stagnatie

U merkt dat het contact met cliënten moeizaam tot stand komt of verloopt. Uw adviezen of aanwijzingen worden niet opgevolgd. U vermoedt dat verschillen in culturele en opvoedingswaarden hierin een rol spelen. Het kan zijn dat u in de fase van kennismaken onvoldoende tijd of aandacht hebt gehad om werkelijk contact te maken, te luisteren en vragen te (laten) stellen.

Wanneer niet inzetten?

- Dit onderdeel leent zich niet voor gebruik in een kortdurend hulpverleningscontact zoals een eenmalig adviesgesprek.
- Dit onderdeel leent zich niet voor een 1^e gesprek in een langer hulpverleningscontact waarin vaak al veel functionele informatie moet worden uitgewisseld. Bewaar het voor een 2^e of 3^e gesprek.
- Dit onderdeel leent zich niet voor het inzetten op het moment dat er sprake is van een crisissituatie bijvoorbeeld wanneer er direct moet worden gehandeld om de veiligheid van de jeugdige zeker te stellen (voor gezinsvoogden bij een VOTS met directe uithuisplaatsing).
- In een latere fase van het hulpverleningscontact kan het alsnog waardevol zijn dit onderdeel te gebruiken. U heeft iets in te halen.

Wie we zijn wordt voor een deel bepaald door het land en de cultuur waarin we zijn opgegroeid. Onze persoonlijke geschiedenis en identiteit staat niet los van die van onze familie, de waarden, normen en gebruiken⁵ waarmee we zijn opgevoed. Gezinnen met een geschiedenis van migratie⁶ staan voor de uitdaging dat wat waardevol is vanuit land en cultuur van herkomst en wat men wil behouden, te verbinden met wat men in de Nederlandse samenleving aan ervaringen opdoet. Zij moeten zich verhouden tot gedeeltelijk andere waarden, normen en gebruiken dan men gewend was. Ook op het gebied van omgangsvormen, contact maken, in gesprek gaan en hulp vragen of accepteren.

Professionele hulpverleners worden hierin door mensen met een niet-westerse culturele achtergrond nogal eens als direct en zakelijk ervaren. We komen snel 'to the point' en nemen vaak weinig tijd voor de fase van contact maken. De meesten van ons hebben bovendien geleerd als professional weinig of niets over onszelf te vertellen. We vertellen onze naam en functie,

vertellen bij welke organisatie we werken en leggen uit wat onze taak is. Praten over wie wij zijn, waar we zijn geboren, met wie we het leven delen en wat we daarin belangrijk vinden, wordt meestal gezien als niet passend binnen een professionele hulpverleningsrelatie.

We staan er soms onvoldoende bij stil dat we van cliënten wel vragen een groot deel van hun privacy op te geven. We vragen hen 'de hemd van het lijf', maar vaak alleen op het gebied waarop onze professionele aandacht gericht is. Bij migranten vragen we vaak niet naar 'wat en wie' zij belangrijk vinden, of wat en wie zij missen uit het land en cultuur van herkomst; waar zij hun toekomst of die van hun kinderen zien; wat zij vinden van de Nederlandse manier van opvoeden. Dit speelt echter een belangrijke rol in het handelen en keuzes die door hen worden gemaakt in het hier en nu.

⁵ *Verandering van sociaaleconomische positie is eveneens van belang.*

⁶ *Dit kunnen ook vluchtelingen zijn.*

‘Wat houdt u vast en ‘wat mag veranderen’ zijn belangrijke vragen om aan elke migrantenfamilie te stellen’.

‘Eén van de handicaps van de hulpverlening aan ouder en kind in Nederland is, dat deze zich veelal beperkt tot het kerngezin. Er is weinig oog voor de plaats en de functie van de ‘gezagsdragers’ in het grotere familiesysteem’.⁷

⁷ Citaat uit 'Ouderschap in een Wij-systeem', Kitlyn Tjin A Djie, 2000.

Hoe inzetten?

Stappen

1 Introduceren

- Introduceer 'Wie we zijn' door cliënten te vertellen dat u het belangrijk vindt elkaar beter te leren kennen en u daarvoor samen met hen een hulpmiddel wilt gebruiken.
- Vraag of het goed is daarvoor aan de tafel te gaan zitten en kies ten opzichte van de cliënten een hoek van 90 graden. U zit dan niet direct naast de cliënten, wat te dichtbij kan zijn, maar ook niet tegenover hen.
- Maak duidelijk wat het doel is dat u beoogt met het inzetten van de wereldkaart. Dit kan per keer en per werksoort anders zijn. Benoem dit vooral in uw eigen woorden.
- Wanneer u aantekeningen maakt, leg dan uit waarom u dat doet.
Let op! Voor cliënten met een geschiedenis als vluchteling kan het maken van aantekeningen bedreigend zijn.

2 Met de kaart op tafel

- Leg de wereldkaart zo op tafel dat iedereen hem kan zien. Stel een openingsvraag bijvoorbeeld 'Mag ik vragen uit welk land u en uw familie afkomstig zijn?'. Zowel de plaats op de kaart als de vlag zijn daarbij voor de cliënt herkenningspunten. Help de cliënt zo nodig door samen te zoeken.
- Wanneer het land waar uw cliënt vandaan komt niet op de kaart staat, schrijf het dan op een kleine plakmemo en plaats het op de kaart.
- Wijs aan in welk land uzelf geboren bent en waar uw familie. Als u weleens in het land van uw cliënt op vakantie bent geweest of dat graag zou willen bijvoorbeeld Marokko, Turkije, Curaçao etc. kunt u dat vertellen. Wanneer dat niet het geval is maar u wel van 'het eten' houdt is dat ook een mogelijkheid. Zo vertelt u op een vanzelfsprekende manier iets over uzelf en ontdekt u wellicht overeenkomsten.
- Zorg dat er een dialoog ontstaat, geen eenzijdig vraaggesprek.
- Vraag waar de familie in het land van herkomst woonde, in de stad of op het platteland.
- Was er voor hen de gelegenheid een opleiding te volgen? Op welk niveau?
- Vraag waar belangrijke familieleden wonen. Schrijf hen op een kleine plakmemo en plaats hen op de kaart. 'Met wie en hoe is er contact?'.

Wie we zijn

Fatima & bruesjes
Ouders
2 Zussen w.z.
1 broer v.z.

Grootouders en 2 broers w.z.
Grootouders en 3 Zussen v.z.
Per email
Via skype
In de zomervakantie

- Wanneer u 'Wie we zijn' gebruikt in een verdiepende fase van het hulpverleningscontact of omdat u de indruk hebt elkaar niet goed te begrijpen, leg dit dan uit. Doe dit vanuit uw eigen motivatie. Bijvoorbeeld 'om u beter te begrijpen zou het mij helpen wanneer u mij iets meer wilt vertellen over...'.
- Stel concrete vragen naar contextuele factoren⁸ waarvan u zich afvraagt of die van invloed zijn op de situatie en beleving van cliënten. Bijvoorbeeld 'Met wie in de familie heeft u een belangrijke band?'. 'Wat vinden zij van het probleem?'. 'Wat vinden u en zij er van dat er hulp komt van buiten de familie?'. 'Wat vindt u belangrijk in de opvoeding en wilt u dat hetzelfde blijft?'. 'Wat vindt u van de gewoonten in Nederland o.a. op het gebied van opvoeden?'. 'Waar ziet u de toekomst voor uzelf en uw kinderen?'. Het is van belang om in een familie uit te zoeken wie het voor het zeggen heeft. Bijvoorbeeld 'Wie neemt in uw familie meestal de belangrijke beslissingen?'⁹
- Wanneer u aantekeningen maakt, leg dan uit waarom. Bijvoorbeeld 'Ik vind het belangrijk wat u vertelt; ik wil het graag goed onthouden'.
- Vraag cliënten ook wat hen van u wellicht onduidelijk is. Begrijpen zij met welk doel u hen advies of hulp geeft? Hebben zij vragen of zorgen over uw 'opdracht' of intentie?
- Is er iets wat u anders kunt doen, zodat het contact beter verloopt? 'Wanneer, op welke manier, voelt u zich door mij gerespecteerd?'.
- Vraag cliënten hoe zij het vonden om zo met elkaar te praten.
- Vertel ook iets over waarom u het prettig en nuttig vond.
- Spreek uw waardering uit bijvoorbeeld 'Fijn dat we op deze manier met elkaar konden praten'.
- Het is belangrijk om het overzicht dat u heeft gekregen vast te leggen, ook voor cliënten. U kunt bijvoorbeeld met uw telefoon een digitale foto maken en deze uitprinten.
- U bewaart deze zelf bij uw werkaantekeningen en geeft deze een volgende keer ook aan de cliënten. Leg dit uit.
- Vertel dat u wellicht een volgende keer nog eens aan de hand van dit hulpmiddel met elkaar wilt praten. Geef aan dat de cliënten hier ook zelf om kunnen vragen

⁸ Lees als achtergrondinformatie bv. *Ouderschap in een Wij-systeem*, Kitlyn Tjin A Dje, 2000.

⁹ Lees ter inspiratie bijv. *Het culturele interview*, Hans Rohlof, Noa Hoevy e.a., 2010.

¹⁰ *Het werken met een genogram vraagt enige oefening. Maak eens een genogram van uzelf. Oefen met een collega.*

3 Afronden

- Neem de tijd om het gebruik van 'Wie we zijn' ook weer rustig af te ronden.
- Probeer niet alles in een gesprek te bespreken of duidelijk te krijgen.
- Circa 45 minuten praten en werken met een hulpmiddel is al intensief genoeg.

U kunt de wereldkaart ook gebruiken als aanleiding om samen met cliënten een genogram¹⁰ te maken. 'Hoe is de familie verspreid over het land van herkomst en Nederland?'

a.

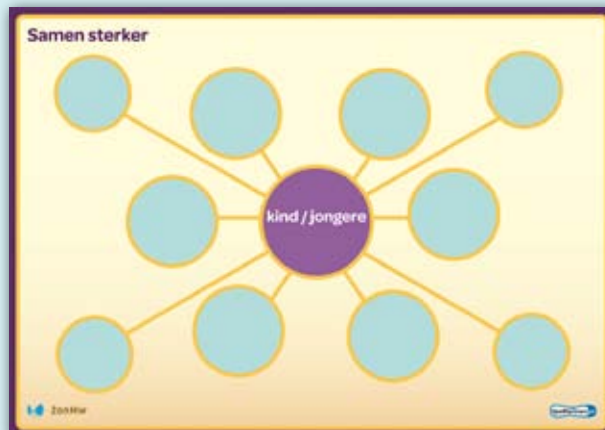
Het wel of niet slagen van onze hulpverleningsrelatie met cliënten wordt mede bepaald door de mate waarin we duidelijkheid hebben over elkaars verwachtingen. Waarbij wil de cliënt precies steun of hulp krijgen? Komt het beeld dat ik heb van wat er nodig en mogelijk is, overeen met dat van degenen die advies, ondersteuning of hulp vragen? Weten cliënten ook wat ik van hen verwacht? Uit onderzoek weten we dat hierin nogal eens wat mis gaat. Verwachtingen van elkaar blijven vaak impliciet, stemmen niet overeen of misverstanden hierin leiden tot teleurstelling en frustratie van zowel cliënten als betrokken hulpverleners. Regelmatig met stagnatie of afbreken van het hulptraject tot gevolg.

Dit is zeker niet alleen het geval tussen hulpverleners en cliënten met een van elkaar verschillende (niet-westerse) culturele achtergrond. Wel komt het vaker voor. Het heeft ernstige gevolgen. Wanneer we niet in staat zijn een goede aansluiting te vinden bij ouders met diverse achtergronden, bij zorgen over de gezondheid, opvoeding, ontwikkeling of gedrag van hun kinderen, komen deze in zwaardere vormen van hulpverlening terecht. Ook worden zij relatief vaker met een Kinderbeschermingsmaatregel en uithuisplaatsing geconfronteerd. Het is dus van groot belang wederzijdse verwachtingen expliciet te maken.

b.

Ieder mens heeft baat bij een kring van mensen om zich heen met wie het leven wordt gedeeld. De aanwezigheid van een goed steunend sociaal netwerk is een beschermende factor wanneer we in het leven met tegenslagen of problemen worden geconfronteerd.

Cliënten die deel uitmaken van een 'wij-cultuur' hebben vaak een invloedrijker sociaal netwerk dan we in Nederland gewend zijn, ook over de grens heen. Het is belangrijk de kracht van dat netwerk tijdig aan te boren. Wie kunnen helpen zodat het met het kind en ouders goed gaat?

Het hoeft hierbij niet alleen te gaan om familie en vrienden. Maar ook om de geloofsgemeenschap, medeleerlingen, een betrokken leerkracht, ouders van vriendjes, collega's, buurtgenoten.

Het eigen sociale netwerk kan voor cliënten ook een 'tegenkracht' vertegenwoordigen bijvoorbeeld wanneer deze de problemen niet (h)erkennen of een negatief oordeel hebben over het zoeken en accepteren van hulp. Het is daarom noodzakelijk om samen met cliënten het netwerk goed in beeld te brengen. Zicht hebben op het netwerk draagt er toe bij dat professionele hulp daadwerkelijk een aanvulling kan zijn op het sociale netwerk en andersom. De belangrijkste personen kunnen zo in een zo vroeg mogelijk stadium betrokken worden.

Ervaringen met het inzetten van Eigen Kracht Conferenties of Familieberaad, o.a. bij cliënten van de William Schrikker Groep, laten zien dat het inzetten van het netwerk, ook bij Multi-problemen, positief kan uitwerken.

De aanwezigheid van een goed steunend sociaal netwerk is een beschermende factor wanneer we in het leven met tegenslagen of problemen worden geconfronteerd.

Doel

- a. De hulpverlener heeft duidelijkheid over de verwachtingen cliënten bij de ingezette hulp. De cliënten hebben duidelijkheid over wat de hulpverlener van hen verwacht.
- b. Het sociale en professionele netwerk van de cliënt is in beeld gebracht.

Gebruik

U kunt 'Samen sterker' op verschillende momenten gebruiken. Het kan zowel worden gebruikt met ouders en andere betrokkenen, als met jeugdigen vanaf circa 10 jaar. Apart van elkaar en gezamenlijk.

Wanneer inzetten?

Het onderdeel 'Samen sterker' kan op verschillende momenten worden ingezet.

Verkennen van verwachtingen

Wat verwachten de jeugdige, ouders en andere betrokkenen van uw hulp? Wat hopen en verwachten zij dat u kunt doen om het met de jeugdige en familie beter te laten gaan? Verwachtingen kunnen onderling verschillen of onduidelijk zijn. Zicht krijgen op ieders verwachtingen en hierover in gesprek gaan kan misverstanden en teleurstelling voorkomen.

Het netwerk in beeld

Wanneer u met cliënten hun netwerk in beeld hebt, kunt u de Eigen Kracht van het netwerk beter mobiliseren en benutten.

Met wie hebben uw cliënten een belangrijk band? Wie staan dichterbij of juist wat verder af? Hoe zijn zij betrokken het probleem van de jeugdige of de opvoeding? Hoe kunnen zij helpen?

Wanneer niet inzetten?

- Zet 'Samen sterker' niet in wanneer u nog geen zicht hebt op het probleem en de hulpvraag. U kunt dan beter eerst een ander hulpmiddel inzetten bijvoorbeeld de Hulpkaarten.

Hoe inzetten?

Stappen

1 Introduceren

- Introduceer 'Samen sterker' door cliënten en eventuele andere betrokkenen te vertellen dat u het belangrijk vindt samen met hen duidelijk te krijgen wat ieders verwachtingen zijn. Of u wilt met hen het netwerk in beeld brengen. U wilt daarbij een hulpmiddel gebruiken.
- Vraag of het goed is daarvoor aan de tafel te gaan zitten en kies ten opzichte van de cliënten een hoek van 90 graden. U zit dan niet direct naast de cliënten, wat te dichtbij kan zijn, maar ook niet tegenover hen.
- Maak duidelijk wat het doel is dat u beoogt met het inzetten van het hulpmiddel. Dit kan per keer en per werksoort anders zijn. Benoem dit vooral in uw eigen woorden.

Over Faruk is recent een Ondertoezichtstelling (OTS) uitgesproken. Hij is voor de tweede keer van school gestuurd vanwege gedragsproblemen en spijbelde in de periode daarvoor aanhoudend. Hij zwerft veel op straat met vrienden. Als hij thuis is zijn er veel conflicten. Zijn ouders weten zich geen raad meer met 'm. Ze zijn ook bezorgd over de invloed van zijn gedrag op zijn jongere broertje en zusje. In dit voorbeeld bespreekt gezinsvoogd Deniz met behulp van 'Samen Sterker' de verwachtingen van Faruk en zijn ouders nu er door de Kinderrechter een gezinsvoogd is aangesteld.

Vader Surkun:
Negatieve verwachtingen
'U denkt slechte familie'
'Leerplichtboete'

Vader Surkun:
Positieve verwachtingen
'Goed gedrag Faruk'
'Geen politie'
'Deniz praat met Leerplicht'

Moeder Fatma :
Negatieve verwachtingen
'Dat anderen over ons praten'
'Uit huisplaatsing'

Moeder Fatma :
Positieve verwachtingen
'Beter luisteren Faruk'
'Faruk weer op school'
'Deniz regelt nieuwe school'

Gezinsvoogd Deniz

Faruk 15 jaar:
Negatieve verwachtingen
'Te veel bemoeien'
'Ik ben bang dat het niet helpt'

Faruk 15 jaar:
Positieve verwachtingen
'Minder ruzie thuis'
'Ik krijg niet steeds de schuld'
'Deniz luistert ook naar mij'

kind / jongere

2. Met de kaart op tafel

2a Verkennen verwachtingen

- Leg het hulpmiddel zo op tafel dat iedereen het kan zien. Vraag de jeugdige de eigen naam op een plakmemo te schrijven en in de middelste cirkel te plaatsen. U kunt ook de ouder(s) vragen de naam van het kind op te schrijven, bijvoorbeeld Faruk. Help zo nodig.
- Vraag de ouders ieder de eigen naam op een plakmemo te schrijven en plaats hen in de eerste cirkel bollen om de jeugdige bijvoorbeeld vader Surkun en moeder Fatma. Geef de ouders ieder een eigen plek. Hun zorgen en ook verwachtingen van de hulp kunnen verschillen, maar benadruk dit niet. Help zo nodig.
- Wanneer er meer betrokkenen bij het gesprek zijn zoals andere familieleden, een vertrouwenspersoon of consulent, vraag hen dan hetzelfde te doen.
- Wanneer u alleen met de jeugdige praat, of met een van de ouders, pas u werkwijze dan hierop aan, maar vraag ook naar de verwachtingen van belangrijke anderen. Vraag de betrokkene of hij/zij vindt dat diegenen ook een plek op het schema moeten krijgen.
- Plaats altijd eerst de naam van de jeugdige in het midden. Hiermee laat u zien dat de jeugdige centraal staat.
- Vraag nu zo concreet mogelijk naar wat de verschillende betrokkenen van de hulp verwachten. Wat moet u volgens hen 'doen' willen zij zich goed geholpen voelen en de problemen worden opgelost? Wat is voor hen het meest belangrijk?
- Vraag niet alleen naar 'doe-verwachtingen' maar ook naar 'hoe-verwachtingen'. Help zo nodig door een voorbeeld te geven.
- Spreek ieder apart aan.
- Ga niet meteen in op de verwachtingen. U wilt eerst met elkaar een overzicht krijgen. Leg dit uit. Schrijf de antwoorden in steekwoorden op de Plakmemo's bij de juiste persoon.
- Vraag concreet of er ook negatieve verwachtingen zijn van de hulp die u zult geven. Bijvoorbeeld 'Heeft u zorgen over dat ik bij u kom voor het geven van advies over de opvoeding?'. 'Is er iets waar u bang voor bent nu mijn hulp is ingezet?'.
- Ouders kunnen bijvoorbeeld bezorgd zijn dat u vindt dat ze 'de Nederlandse stijl' van opvoeden geheel moeten overnemen, terwijl zij die deels afkeuren. Of zijn bang dat de hulpverlening tot uithuisplaatsing van hun kind leidt.
- Schrijf negatieve verwachtingen in steekwoorden op een andere kleur plakmemo en plaats deze eveneens op het schema bij de juiste persoon.
- Ga nu in op de verschillende verwachtingen. Vertel dat u graag rekening wilt houden met ieders verwachtingen.
- Let op! 'Wees eerlijk!'. Wanneer cliënten verwachtingen hebben waar u niet of maar gedeeltelijk aan kunt voldoen, benoem dan waar u wel, maar ook waar u niet bij kunt helpen.

Houd in de volgorde rekening met de familiehiërarchie. In de meeste wij-culturen wordt de 'gezagdrager' als eerste om een mening gevraagd. Weet u wie dat is?

kind / jongere

Vader Surkun:
Positieve
verwachtingen
,Goed gedrag Faruk'
'Geen politie'
'Deniz praat met
Leerplecht'

Vader Surkun:
Negatieve
verwachtingen
'U denkt slechte familie'
'Leerplechtboete'

Moeder Fatma :
Positieve
verwachtingen
,Beter luisteren Faruk'
'Faruk weer op school '
'Deniz regelt nieuwe
school'

Moeder Fatma :
Negatieve
verwachtingen
,Dat anderen over ons
praten',
'Uthuisplaatsing'

Faruk 15 jaar:
Positieve
verwachtingen
,Minder ruzie thuis'
'Ik krijg niet steeds de
schuld'
'Deniz luistert ook naar
mij'

Faruk 15 jaar:
Negatieve
verwachtingen
,Teveel bemoeien'
'Ik ben bang dat het niet
help't'

Deniz:

,Dat we rustig naar
elkaar luisteren'

'Dat Faruk thuis is als ik
kom'

'Dat vader en Faruk mee
gaan naar gesprek
op school'

- Ga vervolgens in op wat u van cliënten verwacht. Wat verwacht u van hen? Wat heeft u van hen nodig om de hulp te laten slagen? Formuleer uw verwachtingen positief.
- Laat cliënten hierop reageren.
- Plaats uw eigen naam nu met een plakmemo op het schema in een van de buitenste bollen en schrijf uw verwachtingen op.
- Schrijf tenslotte in steekwoorden op met welke ‘doe- en hoe-verwachtingen’ u samen de komende tijd aan de slag gaat. Maak hiervan een afsprakenlijstje (of gebruik een actieagenda).
- Spreek uw waardering uit bijvoorbeeld ‘Fijn dat we op deze manier met elkaar konden praten’.
- Het is belangrijk om het overzicht dat u heeft gekregen vast te leggen, ook voor cliënten. U kunt bijvoorbeeld met uw telefoon een digitale foto maken.
- U bewaart deze zelf bij uw werkaantekeningen en geeft deze een volgende keer ook aan de cliënten. Leg dit uit.

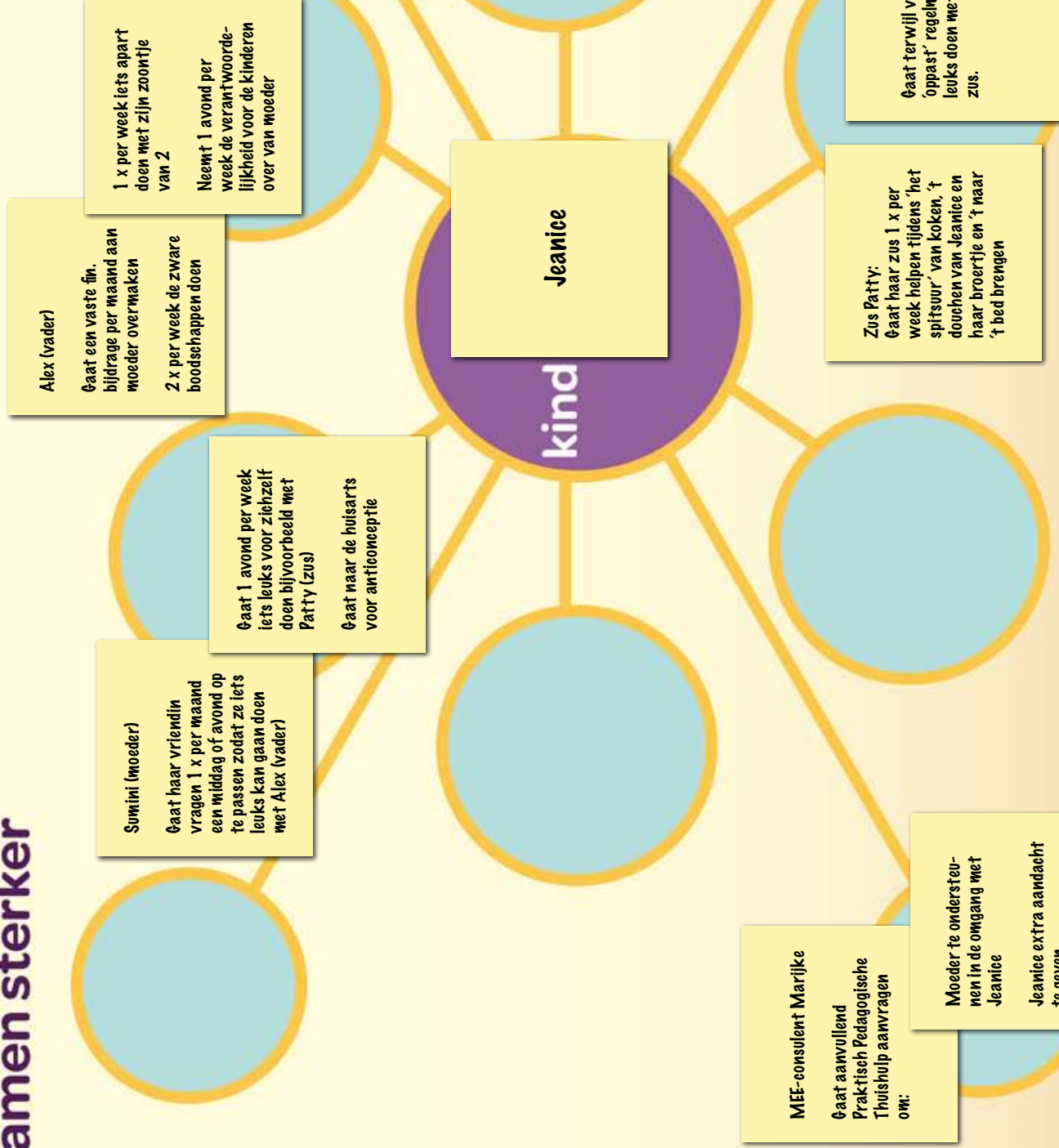
3 Afronden

- Neem de tijd om het gebruik van het hulpmiddel ook weer rustig af te ronden.
- Probeer niet alles in een gesprek te bespreken of duidelijk te krijgen.
- Circa 45 minuten praten en werken met een hulpmiddel is al intensief genoeg.
- Vraag cliënten hoe zij het vonden aan de hand van ‘Samen sterker’ met elkaar te praten.
- Vertel ook iets over waarom u het prettig en nuttig vond.

Wat verwacht u van uw cliënten?
Wat heeft u van hen nodig om de hulp te laten slagen?
Formuleer uw verwachtingen positief.

Jeanice is een meisje van 4 jaar met een ernstige ontwikkelingsachterstand en een stoornis in het autistisch spectrum. Vrijwel vanaf de geboorte heeft moeder Sumini (22) zorgen gehad over haar ontwikkeling en viel de verzorging haar zwaar o.a. door voedings- en slaapproblemen van Jeanice. Via het consultatiebureau is Integrale Vroeghulp ingezet, gecoördineerd door een consulent van MEE.

Vader Alex (23) en moeder wonen niet meer samen maar hebben nog wel een relatie en twee kinderen gekregen. Een jongetje van 2 jaar en een meisje van nu 3 maanden. Moeder Sumini is uitgeput van het zorgen voor de jongste kinderen en de extra zorg voor Jeanice. Het feit dat ze praktisch en financieel niet altijd op vader kan rekenen in het delen van de opvoeding frustreert haar. Ze heeft wel veel, vooral emotionele, steun aan haar zus. Jeanice reageert merkbaar op het feit dat haar moeder minder aandacht voor haar heeft en minder geduld. Zowel op het Speciale Kinderdagverblijf als thuis is ze vaak huilerig en 'dwars'. Consulent Marijke van MEE heeft samen met moeder, vader en de zus van moeder benaderd om te zien wie (meer) kunnen helpen en waarmee, zodat moeder de zorg beter aan kan.

2b Het netwerk in beeld

- Leg het hulpmiddel zo op tafel dat iedereen het kan zien. Wanneer dat kan vraag dan de jeugdige de eigen naam op een plakmemo te schrijven en in de middelste cirkel te plaatsen. U kunt ook de ouder(s) vragen de naam van het kind op te schrijven. In dit voorbeeld doet moeder het voor Jeanice. Help zo nodig.
- Vraag de ouders ieder de eigen naam op een plakmemo te schrijven en plaats hen in de eerste cirkel bollen om de jeugdige bijvoorbeeld vader Alex en moeder Sumini.
- Vraag andere betrokkenen hetzelfde te doen en zichzelf op een bol te plaatsen bijvoorbeeld zus Patty.

3 Inventariseren

- Inventariseer nu samen waar hulp bij nodig is. Laat hierbij zoveel mogelijk inbreng bij de cliënt. In dit voorbeeld bij moeder Sumini. 'Wat is er nodig om het met Jeanice en u beter te laten gaan?'.
- Besteed ook aandacht aan: 'Wat er nu goed gaat' en daarnaast aan 'Wat de zorgen zijn' en 'Wat er moet gebeuren'.
- Let op dat de afspraken zo concreet mogelijk en haalbaar zijn. Niemand schiet er iets mee op, meer te beloven dan kan worden waargemaakt.
- Kan de hulp binnen het sociale netwerk nog worden uitgebreid?
- In dit geval bijvoorbeeld bedenkt moeder dat ze een keer per maand het haar van een goede vriendin invlecht, een tijdrovend werkje. Deze heeft zelf ook een zoontje van twee jaar en heeft al vaak aangeboden iets terug te doen bijvoorbeeld door eens op te passen. Moeder heeft hier nog geen gebruik van gemaakt.
- Naast de hulp die vanuit het sociale netwerk kan worden gegeven kunt u samen met betrokkenen bekijken welke professionele hulp aanvullend kan worden georganiseerd.

4 Afspraken

- Zorg samen dat de afspraken zo concreet mogelijk op papier komen. Door bijvoorbeeld een digitale foto van het ingevulde schema en een afsprakenlijstje.
- U bewaart deze zelf bij uw werkaantekeningen en geeft deze een volgende keer ook aan de cliënten. Leg dit uit.
- Spreek af na maximaal 2 maanden weer samen om de tafel te zitten in dezelfde samenstelling. Informeer tussen door hoe 't gaat.
- 'Wat gaat nu goed en beter?'. 'Welke zorgen zijn er nog?'. 'Wat moet er nog gebeuren?'.
- Laat de verantwoordelijkheden voor de afspraken in het netwerk bij de cliënt.
- Voer zelf zo snel mogelijk de afspraken uit die u met de cliënt hebt gemaakt over uw aandeel.
- Laat bij vertraging (bijvoorbeeld indicatiestelling & zorgtoewijzing) weten hoe dit komt.

5 Afronden

- Neem de tijd om het gebruik van het hulpmiddel ook weer rustig af te ronden.
- Probeer niet alles in een gesprek te bespreken of duidelijk te krijgen.
- Circa 45 minuten praten en werken met een hulpmiddel is al intensief genoeg.
- Vraag cliënten hoe zij het vonden aan de hand van 'Samen sterker' met elkaar te praten.
- Vertel ook iets over waarom u het prettig en nuttig vond.

Voor cliënten met een niet-westerse culturele achtergrond is vaak niet duidelijk waarom in Nederland de overheid nadrukkelijk bemoeienis heeft met het veilig en gezond opgroeien van kinderen. In de landen van herkomst is dit vaak toch vooral een zaak van de eigen familie. De Rechten van Kinderen, vastgelegd in een Internationaal Kinderrechtenverdrag en de Nederlandse wet zijn vaak niet bekend bij cliënten. In veel niet-westerse herkomstlanden wordt bovendien verschillend gedacht over de rechten van kinderen. Daarnaast worden kinderen in een wij-cultuur vaak minder als individu, met eigen rechten, gezien dan wij in Nederland gewend zijn.

Ook verschillende opvoedingsstijlen kunnen per land, vaker of minder vaak, voorkomen. Zo is in veel niet-westerse landen een democratische opvoedingsstijl minder vaak gangbaar dan in Nederland. Dit heeft bijvoorbeeld invloed op de mate waarin ouders rekening houden met 'het recht op een eigen mening van het kind', 'het recht het eigen geloof te kiezen', 'het recht om niet geslagen te worden' of 'het recht om eigen vrienden en vriendinnen te kiezen'.

Veel landen waaruit cliënten met een niet-westerse achtergrond afkomstig zijn, kennen bovendien geen uitgebreid stelsel van voorzieningen die met het geven van opvoedingshulp belast zijn. Eenmaal woonachtig in Nederland levert dit, ook voor de 2e generatie migranten, extra drempels op bij het gebruik maken van professionele ondersteuning en hulp. Het levert extra onbegrip en wantrouwen op wanneer op hulp van buitenaf wordt aangedrongen, of hulp wordt opgelegd. 'Waarom bemoeit men zich in Nederland met de opvoeding van onze kinderen?'. Uitleg over het Kinderrechtenverdrag in begrijpelijke taal en hoe dit is vastgelegd in de Nederlandse wet is dan belangrijk.

Daarnaast is het van groot belang dat hulpverleners sensitiviteit ontwikkelen om met verschillende opvoedingsstijlen om te gaan en deze bespreekbaar te maken als de ontwikkeling van het kind daarom vraagt. Het Expertisecentrum William Schrikker heeft hiervoor een Themapakket¹¹ ontwikkeld: 'In mijn Rugzak' - Opvoeden en Cultuur -. Dit pakket voor deskundigheidsbevordering maakt onderdeel uit van de training die de implementatie van de Interculturele Praatwijzer OpvoedingPlus ondersteunt.

¹¹ Zie voor meer informatie www.wsgexpertisecentrum.nl

Kinderrechten (0 – 18 jaar)

In Nederland vinden we 'De Rechten van het Kind' belangrijk. Deze rechten zijn vastgelegd in een Internationaal Kinderrechtenverdrag en in de Nederlandse wet. De overheid wil dat alle kinderen in Nederland veilig en gezond opgroeien. Kinderen en hun familie hebben recht op alle hulp die nodig is om dat mogelijk te maken.

Er zijn twee algemene regels:

- Alle kinderen hebben recht op liefde en zorg
- Alle kinderen hebben dezelfde rechten

Expertisecentrum William Schrikker

plus
Opvoeding
Interculturele Praatwijzer

Gezondheid en ontwikkeling

- Ieder kind heeft recht op genoeg en gezond eten
- Ieder kind heeft het recht op passend onderwijs of dagbesteding
- Ieder kind heeft recht op gezondheidszorg
- Ieder kind heeft het recht om te spelen

Extra zorg

Kinderen die het extra moeilijk hebben, krijgen in Nederland bijzondere aandacht:

- Kinderen met een handicap of beperking
- Kinderen die geen ouders hebben
- Kinderen die gevlucht zijn
- Kinderen in problemen met de politie

Veiligheid en bescherming

- Geen enkel kind mag gedwongen worden te werken
- Geen enkel kind mag worden geslagen of mishandeld
- Geen enkel kind mag gedwongen worden tot seksuele handelingen
- Geen enkel kind mag slachtoffer worden van oorlog en geweld

Eigen mening

- Ieder kind mag een eigen mening hebben
- Ieder kind mag een eigen geloof hebben
- Ieder kind mag eigen vrienden en vriendinnen kiezen
- Ieder kind heeft recht op belangrijke informatie over zichzelf

SpelPartners

Bron: UNICEF

Doel

Cliënten begrijpen dat we in Nederland de rechten van kinderen belangrijk vinden en dat de overheid wil dat alle kinderen veilig en gezond opgroeien.

Gebruik

U kunt de uitleg over Kinderrechten in begrijpelijke taal gebruiken om cliënten voor te lichten.

Wanneer inzetten?

Gebruik het onderdeel Kinderrechten in begrijpelijke taal in de 1e fase van het opbouwen van contact. Doe dit wanneer u merkt dat voor cliënten onduidelijk is waarom 'zorg en bemoeienis' is ontstaan bij de ontwikkeling en opvoeding van hun kinderen.

Hoe inzetten?

Stappen

1 De inhoud

- Bekijk vooraf zelf de inhoud.
- Kent u zelf de rechten van kinderen zoals die zijn vastgelegd in het Kinderrechtenverdrag?
- Is het Kinderrechtenverdrag leidend in uw handelen als professional?
- Reflecteer hierop en bespreek dit ook met collega's.

2 Bij cliënten

- Wanneer cliënten de Nederlandse taal redelijk verstaan, kunt u de informatie samen met hen doornemen. Leg uit waarom u het belangrijk vindt hen hier iets over te vertellen.
- Vraag cliënten ook hierop te reageren. Bijvoorbeeld 'Hoe kijkt u zelf als familie aan tegen de verschillende rechten van kinderen?'. 'Wat komt overeen en wat verschilt?'. 'En hoe is dat in het land van herkomst?'. 'Is er wat veranderd nu in Nederland woont?'.
- Let op! dat u niet onnodig belerend bent. Oordeel niet en ga niet in discussie.
- Focus op de overeenkomsten. Hier liggen immers de mogelijkheden om met uw hulpaanbod aan te sluiten bij de zorgen over het kind. Ga er van uit dat alle ouders willen dat het met hun kind goed gaat.

3 Afronden

- Spreek af dat u wellicht later nog eens doorpraat over hoe ouders (zo nodig met hulp) concreet invulling kunnen geven de verschillende rechten van hun kind.
- De wegwijzer Kinderrechten kan ook worden gebruikt samen met een tolk.
- Van deze wegwijzer wordt ook een meertalige folderversie gemaakt. U kunt deze eventueel aan de cliënt geven.

Focus op de overeenkomsten. Hier liggen de mogelijkheden om met uw hulpaanbod aan te sluiten bij de zorgen over het kind.

Achtergrond

Nederland kent een uitgebreid stelsel van voorzieningen voor jeugdzorg en hulpverlening. Dat is een groot goed. Het maakt het echter ook lastig te weten waar de meest deskundige en best passende hulp te vinden is. Wanneer ouders geconfronteerd worden met vragen of zorgen rondom de gezondheid, ontwikkeling, opvoeding of gedrag van hun kind kunnen zij met verschillende organisaties te maken krijgen. Veel ook van oorsprong Nederlandse ouders met een goed opleidingsniveau zien, bij het zoeken van de juiste weg, 'door de bomen het bos niet meer'.

Voor niet-westerse migranten (1e en vaak ook nog 2e generatie) blijkt ons stelsel van voorzieningen nog vele malen ondoorzichtiger. Het minder goed beheersen van de Nederlandse taal en/of minder goed bekend zijn met de Nederlandse samenleving levert hierbij een extra handicap op.

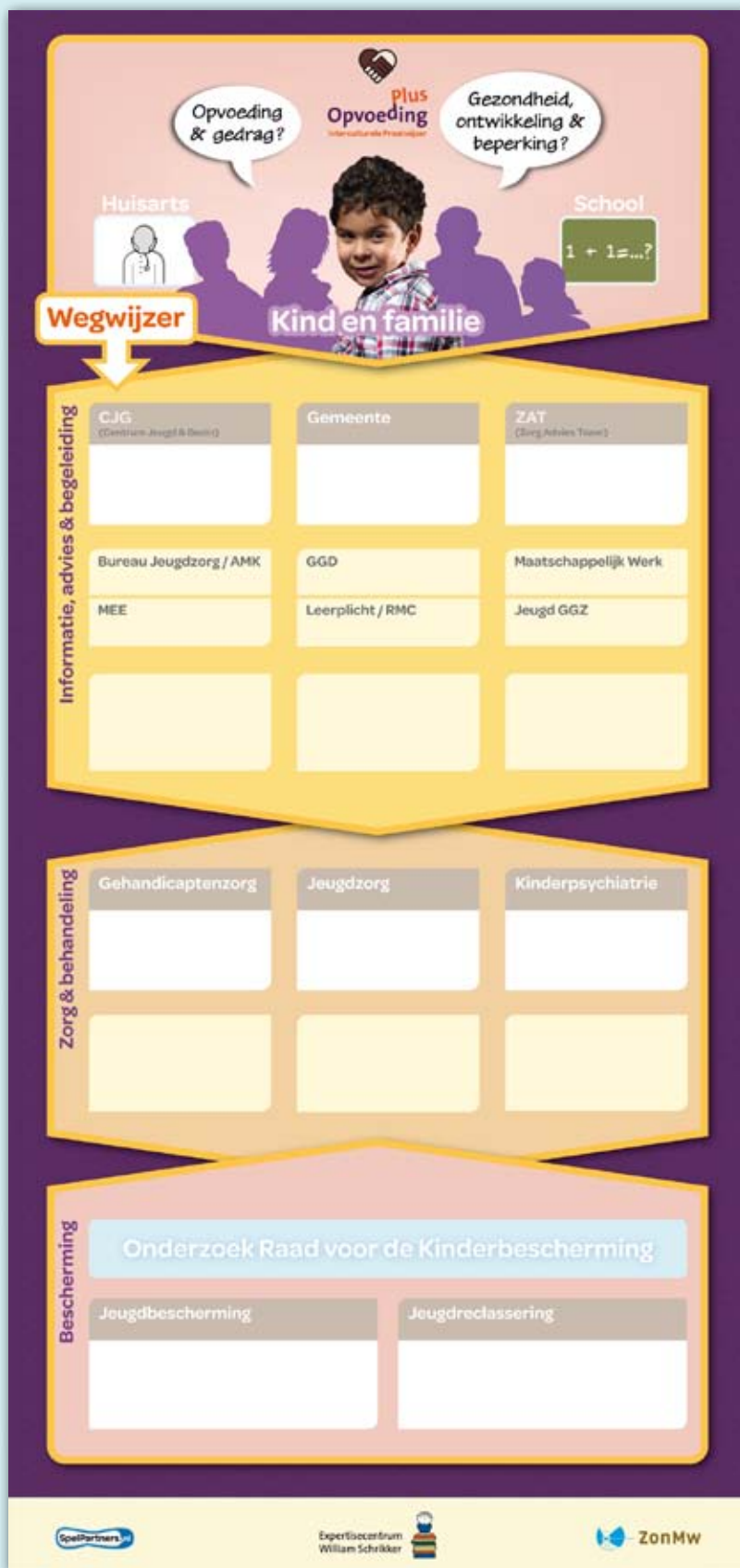
Het Nederlandse jeugdzorgstelsel is sterk in beweging. Op dit moment een wegwijzer maken, die wat langer mee moet gaan, is in dat licht een hachelijke zaak. Het is nog niet precies bekend hoe de jeugdzorg straks georganiseerd zal zijn en wat de transitie van verantwoordelijkheden en financiering richting Gemeenten gaat betekenen voor bestaande organisaties.

In de Wegwijzer hulpverlening jeugd is mede daarom gekozen voor een schematische weergave in drie compartimenten¹².

1. Informatie, advies en begeleiding
2. Zorg en behandeling
3. Bescherming

- Nb.1 De meest voorkomende organisaties, op gemeentelijk niveau, zijn met hun naam weergegeven. Daaronder zijn bewust lege vakken geplaatst.
- Nb.2 In het tweede compartiment is gekozen voor het aangeven van grotere clusters die voor cliënten geïndiceerd zorgaanbod leveren. Ook hier zijn lege vakken toegevoegd.
- Nb.3 In het derde compartiment vindt u de jeugdbescherming en jeugdreclassering.

Jeugdbeschermers bij de William Schrikker Groep doen nogal eens de ervaring op dat voor cliënten met een migratieachtergrond bijzonder onduidelijk is hoe het zover heeft kunnen komen dat er een Kinderbeschermingsmaatregel is uitgesproken. Het lijkt alsof de nu ingezette gedwongen hulpverlening voor ouders 'uit de lucht komt vallen'. Met de Wegwijzer kan met ouders een reconstructie worden gemaakt, waardoor voor hen duidelijker wordt waarom, en langs welke weg, de jeugdbeschermingsmaatregel tot stand is gekomen.

Van groot belang is tevens dat, door middel van het pijlvak omhoog, wordt aangegeven dat uitgangspunt van de maatregel is dat de Ondertoezichtstelling of Jeugdreclasseringsmaatregel weer kan worden beëindigd. Wanneer de bedreigde ontwikkeling van het kind is opgeheven en/of ouders meewerken aan vrijwillige hulp om dit mogelijk te maken, hoeft maatregelhulp niet langdurig te zijn.

¹² Werk in uitvoering, bouwen aan het nieuwe jeugdzorgstelsel, NJI, 2011.

Doel

De wegwijzer is bedoeld om cliënten inzicht te geven in hoe de hulpverlening aan jeugd in Nederland is georganiseerd. Hij kan ook worden gebruikt om u overzicht te geven in wie, vanuit welke organisaties, er wellicht nog meer ondersteuning geven aan cliënten.

Gebruik

U kunt de wegwijzer op verschillende momenten gebruiken. Zowel met ouders als met kinderen vanaf ongeveer 10 jaar. Apart of gezamenlijk. U kunt de wegwijzer gebruiken in combinatie met de Woordzoeker. Hierin worden instanties, deskundigen en begrippen eenvoudig uitgelegd.

Wanneer inzetten?

Gebruik de wegwijzer bij voorkeur in de 1e fase van het contact. U kunt het hulpmiddel ook later inzetten. Bijvoorbeeld wanneer u merkt dat voor cliënten onduidelijk is welke verschillende instanties en deskundigen bij hen betrokken zijn en wat zij doen.

Hoe inzetten?

Stappen

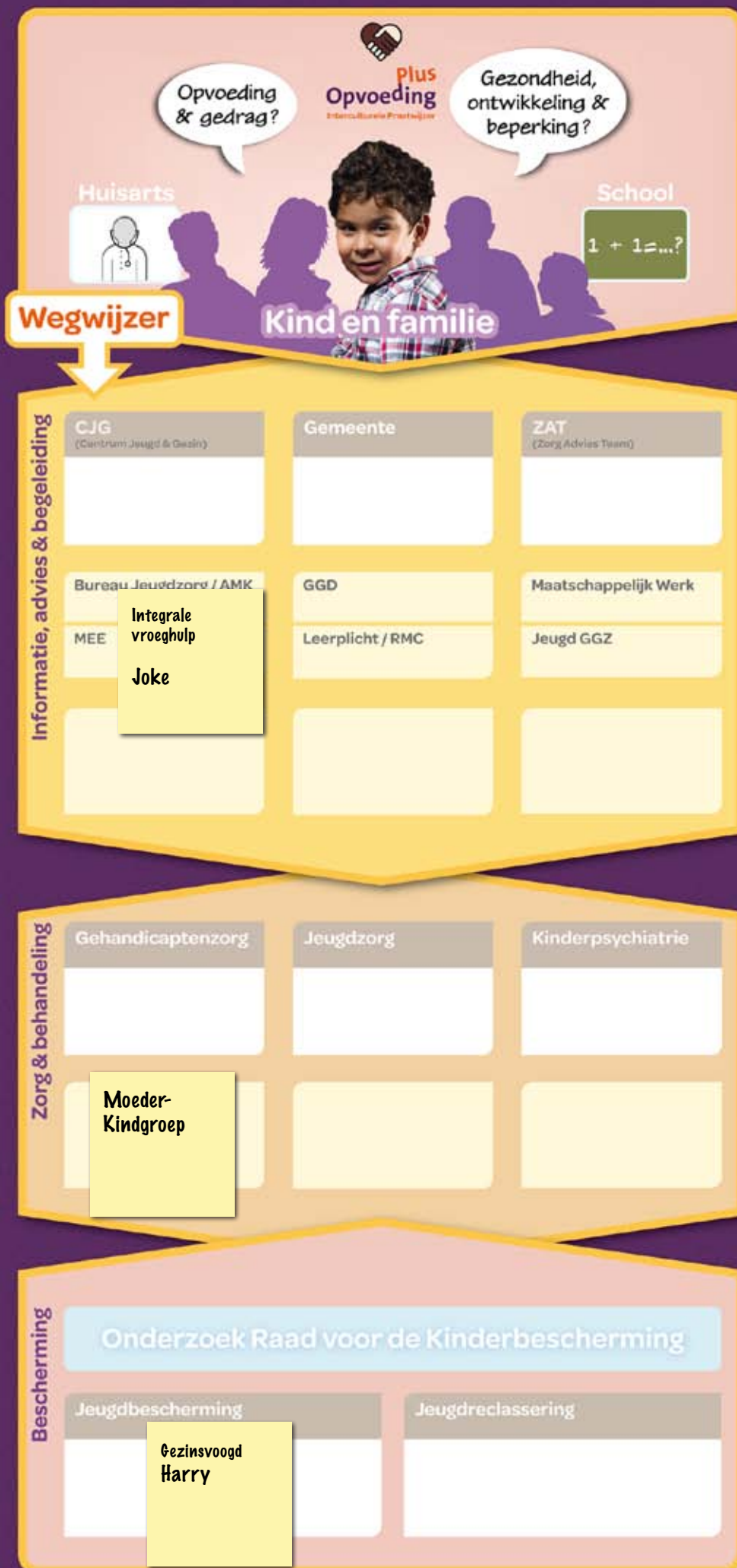
1 De verschillende vakken

- Bekijk vooraf hoe de wegwijzer in elkaar zit.
- De wegwijzer is, van boven naar beneden, ingedeeld in vier grote pijlvormige vakken. In het bovenste vak staat het kind en zijn familie met hun vragen of zorgen centraal. U kunt bij het gebruik met cliënten eventueel een plakmemo met de naam van het kind op de foto plakken.
- De overige drie pijlvakken zijn ingedeeld naar de verschillende 'compartimenten' waarin de zorg aan jeugd is verdeeld. De indeling loopt voor een deel vooruit op de transitie van de zorg voor jeugd naar de Gemeentelijke overheid.
- De compartimenten hebben een pijlvorm om duidelijk te maken hoe de weg van cliënten in de hulpverlening kan verlopen.

- Naast, of na, informatie, advies en begeleiding is regelmatig hulp van zorgaanbieders geïndiceerd.
- Soms komen cliënten, daarna of daarnaast, in de jeugdbescherming of jeugdreclassering terecht.
- De pijl van dit vak is omhoog gericht. Gedwongen hulpverlening op basis van een Kinderbeschermingsmaatregel of Jeugdreclasseringsmaatregel is zo tijdelijk mogelijk.
- Ze is er op gericht dat cliënten zo snel mogelijk weer zelfstandig verantwoord verder kunnen; of met voldoende borging van vrijwillige hulp.

2 Introduceren

- Introduceer de wegwijzer door cliënten en eventuele andere betrokkenen te vertellen dat u het belangrijk vindt hen inzicht te geven in hoe de hulpverlening aan jeugd in elkaar zit. U wilt duidelijk maken waar u zelf werkt en eventueel andere bij het gezin betrokken hulpverleners. U wilt daarbij een hulpmiddel gebruiken.
- Vraag of het goed is daarvoor aan de tafel te gaan zitten en kies ten opzichte van de cliënten een hoek van 90 graden. U zit dan niet direct naast de cliënten, wat te dichtbij kan zijn, maar ook niet tegenover hen.

3 Met de wegwijzer op tafel

- Leg het hulpmiddel zo op tafel dat iedereen het kan zien. Vraag de ouders en of jeugdige wat zij zien in het bovenste vak van de wegwijzer. Bijvoorbeeld 'Herkent u zich zelf met uw vragen of zorgen?'. 'Zijn er vragen of zorgen door de huisarts of school met u besproken?'.
 - 'Herkent u namen van organisaties met wie u te maken hebben gehad?'. 'Kunt u aanwijzen in welk vak ik werk?'. 'Kunt u ook aanwijzen via welke weg u bij mij terecht gekomen bent?'. Zoek samen en help direct wanneer u merkt dat dit moeilijk is. Het is 'geen proefwerk'.
 - Leg uw visitekaartje, of een plakmemo met uw naam, in het juiste vak op de wegwijzer. Wanneer uw organisatie of werksoort niet voorkomt op de wegwijzer, gebruik dan een van de lege vakjes in het juiste compartiment.
 - Wanneer er meer betrokken hulpverleners bij het gesprek zijn, zoals een vertrouwenspersoon van een migrantenorganisatie of zorgconsulent, vraag hen dan hetzelfde te doen.
 - Wanneer u uitleg wilt geven over uw organisatie, uw beroep of deskundigheid, kunt u daarbij de Woordzoeker gebruiken. Hierin worden de belangrijkste instanties, deskundigen en begrippen eenvoudig uitgelegd. Doe dit zo nodig met een tolk.
 - Wanneer uw aanbod van hulp vrijwillig is, leg dit dan goed uit. Wees alert op signalen dat ouders bang zijn voor bemoeienis van de Kinderbescherming en/of angst dat opvoedingshulp leidt tot uithuisplaatsing.
 - Wanneer u in het eerste of tweede compartiment werkt en wilt voorkomen dat het derde vak ouders onnodig afschrikt, klap dit deel dan naar achteren om.
- Wanneer u werkt bij de Raad voor de Kinderbescherming; in de Jeugdbescherming of Jeugdreclassering, wees dan extra alert.
- Cliënten hebben vaak al met meerdere instanties en hulpverleners te maken gehad. Het is cliënten echter lang niet altijd duidelijk wat de consequenties zijn geweest van het niet opstaan voor, of onvoldoende resultaat van eerder geboden hulp.
- Ga met cliënten na wie met hen eerder heeft gesproken over zorgen met betrekking tot de ontwikkeling van hun kind of de opvoedingssituatie. 'Weet u dit nog?'. 'Welke hulp heeft u eerder gehad?'. 'Hoe ging dat?'.
- Uitleg over het onderzoek van de Raad voor de Kinderbescherming; de Jeugdbescherming of Jeugdreclassering kunt u geven met behulp van de Woordzoeker.
- Let op! Besteed tevens aandacht aan de pijn omhoog.

4 Afronden

- Geef aan dat u samen de wegwijzer er nog eens bij kunt pakken wanneer er nog vragen zijn.
- Van de wegwijzer hulpverlening is ook een meertalige folderversie beschikbaar. U kunt die achterlaten bij cliënten. Schrijf u naam en werk telefoonnummer, of plak uw visitekaartje, in het juiste compartiment.

De Woordzoekers in deze map met hulpmiddelen zijn een uitbreiding van het eerder ontwikkelde 'Moeilijke woordenboekje Jeugdzorg' in de Praatwijzer Jeugdbescherming en de Toolbox Jeugdreclassering. Onze medewerkers zoeken regelmatig naar woorden, om iets wat voor ons vanzelfsprekend bekend is, eenvoudig uit te leggen. Wie in de hulp- of zorgverlening werkt, staat er niet dagelijks bij stil hoeveel vakjargon, ingewikkelde begrippen en afkortingen we eigenlijk gebruiken. Het valt nog niet mee om in 'gewone mensentaal' uit te leggen wat wordt bedoeld, terwijl dat essentieel is voor cliënten. De vier tweetalige Woordzoekers kunnen daarbij helpen.

De boekjes geven uitleg over de meest voorkomende organisaties, deskundigen en begrippen op het gebied van jeugdzorg en zorg voor kinderen met een beperking. We hebben geprobeerd dat zo eenvoudig mogelijk te doen, maar vast niet altijd perfect. Ook wij vonden dat niet makkelijk!

In de keuze van de talen is de behoeftepeiling leidend geweest. Er moest een keuze worden gemaakt uit een beperkt aantal talen uit kostenoverwegingen.

Gekozen is voor Nederlands-Turks, Nederlands-Arabisch, Nederlands-Frans en Nederlands-Engels.

Wie in de hulp- of zorgverlening werkt, staat er niet dagelijks bij stil hoeveel vakjargon, ingewikkelde begrippen en afkortingen we eigenlijk gebruiken.

Doel

Het uitleggen van de functie van instanties, deskundigen en inhoud van begrippen in eenvoudige taal.

Gebruik

In het gesprek met ouders of kinderen vanaf ongeveer 10 jaar. Apart of gezamenlijk.

Wanneer gebruiken?

U kunt de Woordzoeker op elk moment in de hulpverlening gebruiken. Los of in combinatie met de andere onderdelen van de Interculturele Praatwijzer OpvoedingPlus.

Hoe inzetten?

- De woordzoeker is steeds tweetalig. U kunt dus zelf in het Nederlands de tekst lezen en daaronder staat de vertaling. De uitleg over instanties, deskundigen en begrippen zijn eerst per categorie en vervolgens op alfabet geordend.
- Wanneer cliënten de eigen taal kunnen lezen, kan de tekst door hen worden meegelezen.
- U kunt de woordzoeker ook gebruiken in samenwerking met een tolk of vertrouwenspersoon die vertaalt en hem/haar vragen de uitleg in het boekje te gebruiken.

Achtergrond

De onderwerpen van de Hulpkaarten zijn aangedragen door participanten die dagelijks werken met ouders die vragen of zorgen hebben over de ontwikkeling en opvoeding van hun kinderen. Een aantal onderwerpen leveren voor hen in het bespreken met ouders met een migratieachtergrond, meer moeite op dan bij van oorsprong Nederlandse ouders. Soms ligt dit aan het onderwerp, soms aan een zekere 'handelingsverlegenheid'. Men veronderstelt of merkt dat het onderwerp en daarover heel concrete vragen stellen, soms gevoelig ligt bij ouders.

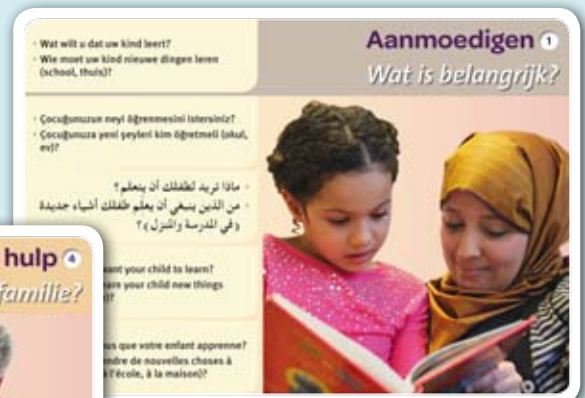
Voor de inhoud van de categorieën in de Hulpkaarten is daarnaast inspiratie ontleend aan de hulpkaarten in de eerder ontwikkelde Praatwijzer jeugdbescherming. Ook is dankbaar gebruik gemaakt van de feedback van organisaties zoals Al Amal en andere zelforganisaties van migranten die signaleren dat, eerst en naast het praten met ouders over de manier van opvoeden, meer aandacht nodig is voor praktische hulp en extra zorgen van

ouders, willen opvoedingsadviezen effectief kunnen zijn.

De hulpkaarten sluiten aan bij de principes van oplossingsgericht werken en positief opvoeden.

In de keuze voor visuele ondersteuning met foto's is de behoeftepeiling leidend geweest. Participanten gaven hierin aan een voorkeur te hebben voor het gebruik van foto's in plaats van bijvoorbeeld pictogrammen of tekeningen, omdat dit door hun cliënten als herkenbaarder wordt ervaren.

De hulpkaarten sluiten aan bij de principes van oplossingsgericht werken en positief opvoeden.

Doel

- a. Het met behulp van meertalige en visuele ondersteuning makkelijker kunnen bespreken van belangrijke opvoedingsaspecten met ouders met diverse culturele achtergronden.
- b. Praten met ouders over de ontwikkeling, opvoeding en extra zorg voor hun kind, wanneer er sprake is van een (mogelijke) beperking of gedragsproblemen.

De kaarten

Op 50 kaarten worden in kernwoorden allerlei aspecten van opvoeding en ontwikkeling genoemd die voor een opgroeiend kind belangrijk zijn. De kaarten zijn onderverdeeld in 10 categorieën (bijvoorbeeld ‘aanmoedigen’ of ‘grenzen stellen’). Per categorie worden 5 deelaspecten benoemd (bijvoorbeeld ‘positieve aandacht’ of ‘afspraken maken’). De foto geeft visuele ondersteuning op het onderwerp. Op elk kaartje staan worden 1 of 2 concrete openingsvragen die u kunnen helpen over het onderwerp in gesprek te komen. De kaartjes zijn vijftalig. De vragen worden in het Nederlands, Turks, Arabisch, Engels en Frans vermeld. U kunt er ook voor kiezen alleen het onderwerp, ondertitel en de afbeelding te gebruiken.

Gebruik

In het gesprek met ouders. Behoudens in ‘de stellende’ variant kunt u de kaarten ook gebruiken met een kind of jongere erbij vanaf circa 10 jaar. U kunt de kaarten gebruiken met of zonder tolk.

Wanneer inzetten?

Verkennde variant

U wilt inzicht krijgen in hoe de opvoeding verloopt; hoe ouders (en/of het kind) die zelf ervaren; welke vragen of zorgen er zijn. Welke aspecten van de opvoeding hebben in het belang van de ontwikkeling van hun kind extra aandacht nodig? Zijn er andere zorgen of problemen die aandacht nodig hebben omdat ze de ouders en de opvoedings situatie extra belasten? Als er sprake lijkt of is van een ontwikkelingsachterstand of gedragsproblemen van hun kind, (h)erkennen de ouders dat? (bijvoorbeeld bij een ZAT, Centrum voor Jeugd en Gezin, MEE consultants, gezinsvoogden).

Dialogvariant

U wilt graag de dialoog bevorderen met ouders(en/of het kind) over wat voor een gezonde en veilige ontwikkeling van hun kind belangrijk is. Hoe kan bereikt worden dat het kind op deze aspecten gezond en veilig opgroeit? Wie en wat kan daarbij helpen? (bijvoorbeeld bij een Bureau Jeugdzorg (en/of AMK), raadsonderzoekers, opvoedingsondersteuners of ouderbegeleiders en gezinsvoogden).

Vaardighedenvariant

U wilt inzicht krijgen in die aspecten van de opvoeding die goed (genoeg) verlopen voor het kind en de vaardigheden die ouders bezitten om dit voor elkaar te krijgen. Welke vaardigheden ontbreken of zijn minder aanwezig? Waar hebben ouders (en/of het kind) hulp of advies bij nodig? (bijvoorbeeld (ortho)pedagogische medewerkers e.a. opvoedingsondersteuners, ouderbegeleiders en gezinsvoogden).

Stellende variant

U wilt duidelijke bodemeisen stellen over wat minimaal in orde moet zijn om het kind veilig en gezond (goed genoeg) te laten opgroeien en wat hierin door u van ouders verwacht wordt. U wilt dat ouders hulp accepteren bij die aspecten van de opvoeding die ouders onvoldoende zelf kunnen garanderen (bijvoorbeeld AMK, raadsonderzoekers, gezinsvoogden).

Wat gaat goed?

Wat zijn zorgen?

Wat moet er gebeuren?

Moeder gaat voor advies en speelgoed naar de Speel-O-Theek

Vader en

1 Voorbereiden

- Bekijk eerst alle hulpkaarten zelf en selecteer per situatie de kaarten die u in het gesprek wilt gebruiken. Dit kan per situatie en werksoort verschillend zijn.
- Maak het aantal onderwerpen, aantal kaarten niet te groot. Met één onderwerp of één kaart kunt u soms al een noodzakelijk en effectief gesprek voeren. Neem de tijd en rust voor verdieping; wil niet teveel in één keer.

2 Introductie

- Introduceer de hulpkaarten door te vertellen dat u aan ouders (en/of het kind) dat u de hulpkaarten wilt inzetten ter bevordering van het gesprek of om duidelijk te maken wat u bedoelt.
- Vraag of het goed is daarvoor aan de tafel te gaan zitten en kies ten opzichte van cliënten een hoek van 90 graden. U zit dan niet direct naast de cliënten, wat te dichtbij kan zijn, maar ook niet tegenover hen. Let erop dat de kaart en afbeelding voor de cliënt goed te zien is.
- Maak duidelijk wat het doel is dat u beoogt met het inzetten van de hulpkaarten. Benoem dit vooral in uw eigen woorden.
- Wanneer u aantekeningen maakt, leg dan uit waarom u dat doet.

3 Uitvoering

- Tijdens het gebruik de hulpkaarten is het belangrijk om steeds aan te sluiten bij het begripsvermogen en tempo van de ouder (en/of het kind).
- De onderwerpen op de kaarten kunnen emoties oproepen of aanleiding geven tot uitweidingen of discussie. Het is dan zaak vast te houden aan het van te voren gestelde doel maar beweeg mee.
- Soms kost het even tijd om bij de kern te komen van wat u of de cliënt duidelijk willen maken of krijgen.
- U kunt de verschillende kaarten los gebruiken maar ook om samen met ouders (en/of kind) een ordening te maken.
- Teken hiervoor bijvoorbeeld drie vakken op papier en schrijf daarboven 1. Wat gaat goed? 2. Wat zijn zorgen? 3. Wat moet er gebeuren?
- Bespreek nu met behulp van (een selectie) van de hulpkaarten welke aspecten van de opvoeding in vak 1. of vak 2. kunnen worden geplaatst en het waarom daarvan, zo concreet mogelijk.
- Professionals en ouders zijn vaak geneigd te focussen op wat de zorgen zijn; dat wat niet goed gaat. Probeer eens te beginnen bij wat wel goed gaat: 'Wat maakt dat dit aspect van de opvoeding goed gaat; hoe doen de ouders (en/of kind) dat?' 'Kunnen de vaardigheden of hulp die ouders daarvoor inzetten ook helpen bij de zorgen die er zijn?'
- Bespreek vervolgens samen wat er moet gebeuren. 'Wat is nodig om het met het kind (en ouders) beter te laten gaan?'. 'Wie moet daarvoor zorgen?'. 'Wie kan daarbij helpen?'. Schrijf dit op in vak 3.
- Stel niet teveel doelen en acties op in één keer.

4 Afronden

- Maak het gesprek en het werken met een hulpmiddel niet te lang. Over het algemeen kan gesteld worden dat drie kwartier werken met een hulpmiddel intensief genoeg is.
- Voer liever drie kortere gesprekken dan één lang gesprek waarbij de aandacht verslapt of de cliënt het niet meer kan 'bijbenen'.
- Rond het gesprek af als u voldoende informatie hebt; uw boodschap voldoende is overgekomen; een belangrijk of emotioneel onderwerp besproken is.
- Herhaal nog een keer wat het doel was van het gebruik van de hulpkaarten, en of (en zo ja, wanneer) het gebruik van de kaarten vervolgd wordt. Benoem dat ouders daar ook zelf om kunnen vragen.
- Complimenteer de cliënt met zijn/haar inbreng. Vraag de ouder wat hij ervan vond.
- Vat samen en leg vast wat u hebt besproken (en/of het overzicht van de drie vakken).
- Maak concrete afspraken over wie, wat doet in wat er moet gebeuren (gebruik een afspraken lijstje of een actieagenda). Geef hierin aan wat u hierin van de ouders(en/of kind) verwacht en wat uzelf hierin gaat doen.

Wanneer ouders vanwege een verzoek tot een kindbeschermingsmaatregel (door de Raad voor de Kinderbescherming) of verlenging daarvan (op verzoek van de Jeugdbescherming) naar een zitting bij Rechtbank moeten is dat voor hen (en kinderen boven de 12) een gebeurtenis die als indrukwekkend en belastend wordt ervaren. Het geeft extra spanning in de samenwerkingsrelatie tussen de gezinsvoogd en ouders wanneer er een verlenging van de Ondertoezichtstelling aan komt. Uitleg over hoe de zitting verloopt, kan de stress die ouders en kind ervaren, voor zover mogelijk, verminderen. Ouders en kind kunnen hierdoor beter participeren in de zitting en mede regie ervaren in deze situatie. Dit kan bijdragen aan het beter

begrijpen van, medewerking geven aan de maatregelhulp en minder weerstand tegen wat er nodig is om die weer op te kunnen heffen. In het fotoboekje 'Bij de Kinderrechter' wordt in de vorm van een beeldverhaal en eenvoudige begeleidende tekst uitgelegd hoe een zitting bij de kinderrechter verloopt. Dit fotoboekje is een verbeterde en interculturele versie van het eerder geproduceerde fotoboekje in de Praatwijzer Jeugdbescherming¹⁵. Waar het gaat om een zitting bij de Strafrechter is een soortgelijk fotoboekje ontwikkeld als onderdeel van de Toolbox JR¹⁶.

¹⁵ WSG, Praatwijzer, 2009

¹⁶ WSG, Toolbox JR, 2010

Uitleg over hoe de zitting verloopt, kan de stress die ouders en kind ervaren, voor zover mogelijk, verminderen.

Doel

Ouders (en kinderen boven de 12) begrijpen hoe een zitting bij de kinderrechter verloopt en kunnen hierdoor beter participeren en voor zover mogelijk eigen regie ervaren in de situatie.

Gebruik

Met ouders (en kinderen boven de 12) gezamenlijk of apart van elkaar.

Wanneer inzetten?

Ter voorbereiding van een zitting bij de kinderrechter.

Hoe inzetten?

- Gebruik het fotoboekje in een persoonlijk contact dat u heeft, niet te lang van tevoren, voor de zitting bij de kinderrechter plaats vindt, maar nadat ouders of kind dit bericht van u hebben gehad (gun even verwerkingstijd). Maak hiervoor zo nodig een aparte afspraak.
- U kunt het fotoboekje ook gebruiken samen met een tolk, vertrouwenspersoon van ouders of samen met een persoonlijk begeleider of mentor van het kind.

- Gebruik om eventuele moeilijke begrippen extra uit te leggen de Woordzoeker.

Afsluiting

Vaak neemt de kinderrechter niet direct een beslissing. U hoort de uitspraak van de kinderrechter dan binnen 2 weken.

Participanten

Behoeftetepeiling

Studenten Hogeschool Utrecht, K. Kruissen; A. Noordhoff; D. Magis
MEE Midden-Holland, consultants met /of namens hun cliënten
MEE Oost-Brabant, consultants met /of namens hun cliënten
Nidos, medewerkers met /of namens hun cliënten
CJG Haarlem, medewerkers met /of namens hun cliënten
Cordaan Jeugd, Mariëtte Bilderbeek en moeders uit de interculturele 'Moeder-Kindgroep'
William Schrikker Groep, medewerkers met /of namens hun cliënten

Focusgroep tekst & vertalingen

Johan Switters, Khalid Anejjar, Ummhan Curuk, Deniz Keklik, Mohammed Aalama, Amal Ouaskioud

Rechtbank Amsterdam

Afdeling communicatie en beveiliging

Figuranten aanvullende hulpkaarten en fotoboekje

Riekje van Sijtveld, Anneke Pardjo, Sanna Koet, Fatima Ait Ali, Quinten Harten, Anna Verkerk, Sukru Tutucu, Johan Switters, Ashnie Rosiek, Diana Wolff, Kymora Jap Sak Jieuw, Paul Portegies Zwart, Aicha Ait Ali, Fatiha Ait Ali

Aanvullende fotografie

Harry Schot, Nico den Dulk

Projectmedewerkers

Jeltje Rijks
Yvonne Holtzer
Deniz Keklik
Natasja Wiersema
Fatima Ait Ali

Vormgeving, ondersteuning concept & productie

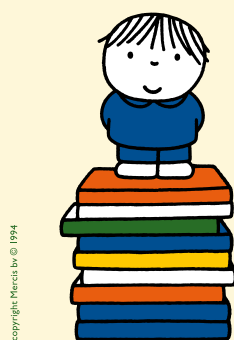
Nico den Dulk, Spelpartners.nl

De Interculturele Praatwijzer OpvoedingPlus is tot stand gekomen door middel van een participatieproject.

Zonder de praktische en inhoudelijke inzet, het meedenken, feedback geven en stimulans van alle participanten was dit hulpmiddel niet geworden wat het nu is. Hartelijk dank daarvoor. Bijzondere dank aan Fatima Ait Ali. Steeds continuïteit biedend, proactief en een alles verbindende schakel!

Eindverantwoordelijkheid inhoud en organisatie

Lidwien Schulten
Senior projectmanager
Expertisecentrum William Schrikker

Expertisecentrum William Schrikker

